

Konstitusiya və Suverenlik ili 2025

Ana dili xalqımızın milli kimliyidir

Onu qorumaq hər bir vətəndaşımızın borcudur

Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının dövlət dilidir, dünyanın geniş yayılmış dillərindən olaraq əlli milyondan artıq insanın ana dilidir. Dövlət dili statusu daşıyan bu dilin qorunması Azərbaycan Konstitusiyasının 21-ci maddəsi ilə təmin edilir. Onu bilmək hər bir Azərbaycan vətəndaşının borcudur və bu dil ölkənin siyasi, ictimai, iqtisadi, elmi və mədəni həyatının bütün sahələrində işlədilir.

Prezident İlham Əliyevin AMEA-nın 80 illik yubileyindəki çıxışının mühüm bir hissəsi milli dəyərlərə, xüsusilə Azərbaycan dilinə həsr olunmuşdu. Dövlətimizin başçısı dilin saflığının qorunmasını hər bir vətəndaşın vəzifəsi adlandırdı, hər bir kəsin işi olduğunu vurğuladı: "Yəni dövlət, alimlər, dilçilər, yazıçılar, şairlər, jurnalistlər, siyasətçilər məşğul olanlar bu məsələyə çox böyük diqqət verməlidirlər". Zəngin dillərdən birinə çevrilən bu sərvətin qorunması yalnız rəsmi qərarlarla deyil, hər bir vətəndaşın şəxsi məsuliyyəti və dili sevmə mədəniyyəti ilə mümkündür. Eyni zamanda xəbərdarlıq da edildi ki, xarici sözlərin həddindən artıq işlədilməsi, mediada və ictimai nitqlərdə ədəbi dil qaydalarının pozulması milli kimliyin təməllərinə zərbə vura bilər. Biz xalq kimi, millət kimi öz dilimizi qorumasaq, onda milli kimliyimiz də sarsıla bilər.

Prezident Azərbaycan dilinin yalnız ölkə daxilində deyil, həm də dünya azərbaycanlıları arasında qorunmasını strateji prioritetə çevrildiyini göstərdi. Ölkə rəhbərimiz dilin dövlətçilikdəki rolunu yüksək dəyərləndirərək dedi: "Hər bir millət, hər bir xalq üçün onun ana dili onun milli mənsəbiyyətinin əsas amildir... Azərbaycan dili çox zəngindir, xarici kəlmələrə ehtiyac da yoxdur... Əgər Azərbaycan dilində əzəli bir kəlmə varsa, başqa dildən söz gətirib əvəzləmək nə məqsəd daşıyır? Bu ya səhvdir, ya təxribatdır. Hər ikisi də qəbuləlməzdir". Bu çağırış həm də mədəni müstəqillik konsepsiyasının ifadəsidir. Çünki dil, təkcə sözlər toplusu deyil, həm də xalqın düşüncə tərz, hiss dünyası və varlıq fəlsəfəsidir.

Dil əmanəti : tarixə bir nəzər

Dil problemləri böyük ideoloji və sosial məsələlərlə bağlı olsa da, XX əsrin əvvəllərinə qədər dillərin dövlət qanunları sistemində təsbit olunması ənənəsi yox idi. Azərbaycan Respublikasının tarixinə gəlincə, milli dilimizin statusunun Konstitusiyada və digər qanunlarda əksini tapması özü maraqlı faktlarla bağlıdır.

Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi hüquqi aktlarda təsbit olunması məsələsi hələ XX əsrin əvvəllərində - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hakimiyyəti dövründə böyük aktuallıq kəsb etmişdi. O zaman parlamentin istifadə etdiyi dil Azərbaycan türkcəsi idi. Qeyri-millətlərdən olan yerli əhalinin nümayəndələri çıxışlarını rus dilində etməsi təklif edəndə parlamentin iclaslarından birində bu məsələ geniş müzakirə olunmuş və xüsusi qərar qəbul edilmişdi. Qərara əsasən, parlamentin rəsmi dili Azərbaycan dili elan olunmuş, digər millətlərin nümayəndələrinin öz çıxışlarını rus dilində etmələri hələlik məqbul sayılmışdı. Bununla belə rəsmi sənədlərin hamısı ana dilində tərtib edilmişdi. Azərbaycan türkcəsində olmayan sənədlərə baxılmırdı. Bu barədə Nazirlər Şurasının 1918-ci il 27 iyun tarixli xüsusi fərmanı da mövcuddur. Fər-

manda deyilirdi: "Dövləti lisan türk dili qəbul edilərək, irəlidə bütün məhkəmə, idareyi-daxiliyyə və sair dövair vəzifələri başında duranlar bu lisanı bilənlər olana qədər hökuməti müəssisələrdə rus dili istimalına müsaide edilsin". İki il ərzində dövlət orqanlarının işinin tamamilə ana dilinə keçməsi nəzərdə tutuldu.

Azərbaycanın ilk Konstitusiyası 1921-ci ildə I Ümumazərbaycan Sovetlər Qurultayında qəbul edilmişdir. Daha

mi folklorşünas alimlərin xüsusi əməyi olmuşdur.

Lakin bütün bunlarla bərabər, 1937-ci ildə qəbul olunmuş Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyasında dillə bağlı qeydlər olsa da, Azərbaycan dilinin hüquqi statusu barədə ayrıca maddə olmamışdı. Şübhəsiz ki, bu, keçmiş sovet rəhbərliyinin apardığı totalitar siyasətin diktə etdiyi reallıq idi. Stalin repressiyalarının geniş vüsət aldığı bir vaxtda Konstitusiyaya ana dili ilə bağlı maddə əlavə etmək həm kifayət qədər riskli, həm də perspektivsiz addım idi. Stalinin ölümündən sonra repressiyaya son qoyulması və totalitarizmin ən ağır formalarının aradan qaldırılması istiqamətində atılmış addımlar xalqlara qarşı ayrı-

Heydər Əliyev bütün müəkkəbliyi ilə dərk edirdi ki, Moskva ruslaşdırma siyasəti yürüdü, lakin bu qeyri-humanist siyasət müxtəlif yollarla pərdələnir, Azərbaycan dili dövlətçilikdən, inzibati idarə sistemindən, elmdən, mədəniyyətdən, təhsildən sıxışdırılır, yalnız məişət dili səviyyəsinə endirilir. Belə bir siyasət xalqı sevən rəhbərdə dəxli etiraz doğurmaya bilməzdi. Ona görə də 1970-ci illərdən etibarən respublikanın müxtəlif ali məktəblərində ana dili və ədəbiyyatı ixtisası üzrə tələbə qəbulunun sayı artırıldı, qəbulda ana dilindən yazılı imtahan ön müxtəlif ixtisaslar üzrə məcburi hesab edildi. Tədrisi Azərbaycan dilində aparılan məktəblərin sayı çoxaldıldı. 1970-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin 50 illiyi münasibətilə keçirilən mərasimdə respublika rəhbəri ana dilində çıxış etdi. Bunda məqsəd ana dilimizin yüksək səviyyədə təbliği idi.

1978-ci ildə Azərbaycan Konstitusiyasında dövlət dilinin Azərbaycan dili olması haqqında müddəanın salınmasına xüsusi söz göstərildi. Həmin dövrdə respublika rəhbəri Əsas Qanunumuzda Azərbaycan dilinin dövlət dili olması barədə müddəanın varlığını təmin etmək üçün təşkilati işlər aparılmış, elmi və ziyalı qruplarını da bu işə cəlb etmişdir. Böyük rəhbərin qətiyyəti və iradəsi sayəsində bu müddəa yeni Konstitusiyanın 73-cü maddəsində öz təsdiqini tapmışdır.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra dil məsələsinə baxışda fikir ayrılıqları meydana çıxmağa başladı. Bu, xüsusilə AXC-Müsavat hakimiyyəti dövründə özünü daha qabarıq şəkildə büruzə verirdi. Bəzi qüvvələr dövlət dilinin adını dəyişdirilməsini və onun "türk dili" adlandırılmasını təklif edirdilər. Uzun müzakirələrdən sonra 1992-ci ilin dekabrında Milli Məclisdə dövlət dili haqqında qanun müzakirə olunmuş və Azərbaycanda dövlət dilinin "türk dili" olması barədə qərar qəbul edilmişdi. 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hazırlanarkən dövlət dilinin necə adlandırılması ilə bağlı müxtəlif təkliflər irəli sürülürdü və onların böyük əksəriyyətində ana dilimizin Azərbaycan dili adlandırılması ideyası dəstəklənirdi. Müzakirələrin nəticəsi olaraq 1995-ci il Konstitusiyasının 21-ci maddəsində Azərbaycan Respublikasında dövlət dilinin Azərbaycan dili olması öz əksini tapdı.

Dövlətçilik ideologiyasının prinsipləri

Bu gün Ulu Öndərin müəyyənləşdirdiyi milli-mənəvi dəyərlərimizə, elmin və mədəniyyətin inkişafına daimi dövlət qayğısının təmin olunması xətti uğurla davam etdirilir. Azərbaycanı tarixin ən qüdrətli mərhələsinə yetirən ölkə rəhbəri milli dil əmanətinə də sadıqdır. 12 yanvar 2004-cü ildə "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi", 14 yanvar 2004-cü il tarixli "Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri haqqında", eləcə də 30 dekabr 2007-ci il tarixli "Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin Azərbaycan dilində nəşri nəzərdə tutulan əsərlərinin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında" sərəncamlar,

sonra 1937-ci ildə o dövrdə keçmiş SSRİ-nin yeni Konstitusiyasının qəbuluna müvafiq olaraq Azərbaycan Konstitusiyası da yenilənmiş, 1978-ci ildə isə yeni Azərbaycan Konstitusiyası qəbul edilmişdir. Bu konstitusiyaların hər biri mövcud tarixi reallıqları əks etdirir, sovet quruluşuna xas münasibətlər sistemini əhatə edirdi.

Dil tarixinə müraciət edərkən əlifba məsələsinə də xüsusi qeyd etmək lazımdır. 1926-cı il fevralın 26-da Bakı şəhərində I Türkoqlu Qurultay keçirilmişdi. Möhtəşəm məclisdə iki məsələ - latın qrafikasına keçid və ortaq ədəbi dil, ortaq terminologiya məsələləri mühüm yer tuturdu. Sovet rəhbərləri, əslində, bu qurultayın belə möhtəşəm səviyyədə olacağını düşünmürdülər.

I Türkoqlu Qurultayın nümayəndələri böyük ümidlə, coşğun həvəslə elmi etiraflarını edir, gələcək araşdırmalarını və vəzifələrini açıqlayı, fikirlərin üst-üstə düşməsi elmi üfüqlərə yeni işıq saçırdı. ÇK-nın isə dəhşətli xəbərlərlə dolu qovluqları aşb-daşırdı. Hər çıxış, hər cümlə, hər ifadə, hər söz mənalandırılır, siyasi baxımdan özlərinə sərf olunan yönümdə yozulur, təhlil edilir və nəticə çıxarıldır.

Qurultay iştirakçılarının sonrakı fəaliyyəti isə faciəvi oldu. Onun işində iştirak edən 100-dən artıq iştirakçı sonradan pantürkizmdə ittiham edilərək repressiyaya uğradı. Əksər alim və mütəfəkkirlər həbs və fiziki məhvə üzleşdilər. Qurultayın mühüm nəticəsi olan türk xalqlarının latın qrafikalı əlifbaya keçidi isə 1939-cu ildə ləğv edildi və Sovetlər Birliyi ərazisində yaşayan türk xalqları üçün kütləvi olaraq Kiril əlifbalı yazı tətbiq edildi.

Ötən əsrin 30-cu illərində - mədəni inqilab dövründə savadsızlığın ləğvi Azərbaycan dilinin inkişafı üçün sonsuz imkanlar yaratmışdı: ana dilində dərsləklər yazılmış, Azərbaycan folklorunun toplanması və nəşri sahəsində ciddi işlər görülməyə başlanmışdı. Bu prosesdə Salman Mümtaz, Həmid Araslı, Məmmədhusəyn Təhməsinib ki-

*İradə ƏLİYEVƏ,
"Azərbaycan"*

